

Studije

Pregledni članak UDK 2-184:81(045)

doi: [10.21464/fi38112](https://doi.org/10.21464/fi38112)

Primljeno 10. 9. 2017.

Sead Alić

Sveučilište Sjever, Trg dr. Žarka Dolinara 1, HR-48000 Koprivnica
sead.alic@centar-fm.org

Jezik objave

Sažetak

Rad želi interpretirati zabilježene načine komuniciranja čovjeka s Bogom. Pristup je u interpretaciji mediološki, odnosno iz perspektive filozofije medija. Želi se postaviti pitanje jezika, odnosno medija komunikacije, između čovjeka i Boga te otkriti razlog zašto je i kako je Bog jezikom komunicirao s ljudima. Je li to odredilo povijest ljudskih vjerovanja, odnosno oblik utemeljenja religija Knjige? Suvremena pomjeranja interesa religijskih hijerarhija prema političkome u sumnju stavljaju vjeru utemeljenu na jezičnom iskazu. Medij komuniciranja s Bogom u pitanje stavlja i odrednicu predodžbe kao oblika samospoznaje apsoluta. Je li jezik stranputica u ljudskoj komunikaciji s Bogom? Koje su konzekvence pristajanja uz jezik kao oblik komunikacije sa Svevišnjim?

Ključne riječi

Bog, Objava, tehnika, mediji, filozofija, teologija, jezik

1.

Tekst *Jezik objave* želi iz filozofsko-medijske perspektive razmisлити o komunikaciji čovjeka i Boga. U područje religijskih diskusija ulazi se iz jedne sasvim specifične sfere – iz propitivanja utjecaja pojedinih tehnika (tehničkih naprava, ekstenzija, produžetaka, tehnologije) na oblikovanja misli/svjetonazora/ideologija vremena u kojima su one nastajale. Tekst želi baciti svjetlo na religijski fenomen uvidom u evidentne utjecaje pojedinih tehnika i tehnologija u vremenima njihova dominiranja.

Newtonovska klasična fizika mehanike, gibanja i gravitacije (izrasla na ramenima Galileja i Keplera) bitno je utjecala na razumijevanje prostora i vremena, a samim tim i na cjelokupnu percepciju svijeta od kraja 17. pa sve do početka 20. stoljeća. Tek su kvantna fizika i teorija relativiteta srušile najveći dio te 'mehaničke slike' i bitno utjecale na načine promišljanja svijeta i na gradnju slike o svijetu. Interesantna je koincidencija dominiranja mehaničke tehnologije u jednom dobu i električne u drugome. To daje prostora promišljanju koje sučeljava ono tehničko/tehnološko i religijsko/vjersko/hijerarhijsko. Ako je tomu tako, a moglo bi se potvrditi na mnogo primjera, čini se legitimnim postaviti pitanje mogućeg tehničkog ishodišta koje je bitno utjecalo na nastajanje jednobožačkih religija. Tim više, što se jednobožačke religije nazivaju

i religijama Knjige. Ne treba zaboraviti da je knjiga medij kojim je dovršeno doba usmenosti u kojemu je uglavnom i nastao sadržaj jednobožaćkih religijskih objava.¹ Električni i elektronički pa i digitalni mediji na svoje specifične načine stavljaju u pitanje staru ‘sliku Boga’, odnosno tehničku toplokrvnost postojećih objava.²

Vremena božjih objava vremena su dominiranja mitskog mišljenja. Filozofsko-medijski gledano – Bog se objavio/objavljivao. Koristio je riječi, jezik, izraze naroda kojemu se obraćao. Kaže se da je i sam Isus zapravo utjelovljenje Božje riječi. Naime, riječ Božja uzela je ljudsko obličje, Isusa Krista. Bog je žrtvovao svog sina³ da bi (kako kaže Akvinski) bili spašeni svi koji u njega vjeruju.⁴

Odgovarajući na pitanje otkuda tolika snaga riječi, slika i znakova u doba mita, Cassirer je (na tragu Schellingovih razmišljanja) ustvrdio kako je mitski svijet *konkretan* jer su u njemu predmet i značenje još uvijek stopljeni jedno u drugo (stapaju se u neposredno jedinstvo).⁵ Bog je bio stvaralačka riječ, u doba u kojemu je riječ bila – Bog. U česticama riječi bio je sadržan univerzum postojećega jer je univerzum bio prisutan u svemu što je jezik kao takav imenovao.⁶ Svijet mita svijet je magijskog jedinstva riječi i predmeta, kao što je religijski svijet jedinstvo božje riječi i svijeta:

»I reče Bog: ‘Neka bude svjetlost!’ I bi svjetlost (...) Svjetlost prozva Bog dan, a tamu prozva noć.« (Post 1,3–5)

Govori li Objava o stvaranju ili imenovanju? Je li na djelu stvaranje iz Riječi ili oblikovanje svijesti o jezičnoj dimenziji svijeta unutar koje će se od sada živjeti? Je li Riječ ona razlika koja će čovjeka učiniti nadmoćnim u odnosu na druga živa bića na planetu? Stvara li Bog pomoću riječi svijet ili mitski um, sazrijevajući sa svojim riječima, uspostavlja razliku između elementarnih pojava?⁷ Treba li pitanja objave vezati uz pitanja spasenja? Karl Rahner smatra da bi pitanje moguće povezanosti povijesti objave i povijesti spasenja bilo jedno od najtežih pitanja u kršćanstvu.⁸ Sličan smjer povezivanja pitanja objave s pojmom uz koji bi i sama objava bila jednostavnije razumljena, smjer je koji razvija Jürgen Moltmann u djelu *Teologija nade*:

»Bog se objavljuje u obliku obećanja i unutar povijesti obećanja. Stoga se sustavnoj teologiji postavlja pitanje ne mora li u razumijevanju Božje objave, koje ju usmjerava, prevladati oblik i smjer obećanja?«⁹

Teološka misao u oba ova slučaja odustaje od odgovora i odlučuje se za interpretiranje teksta Objave. Za misao koja, međutim, nije toliko popustljiva prema teškim pitanjima, uvijek iznova vraća se slika stvaranja uz Riječ, na temelju Riječi, Reda, Logosa itd. Božja je riječ bila dovoljna za nastajanje, za stvaranje iz ničega:

»I reče Bog: ‘Neka bude svod posred voda da dijeli vode od voda!’ I bi tako.« (Post 1,6)

Riječ koja stvara književno djelo nije riječ (ili Logos) stvoren od Boga. Ali riječ ima snagu (pre)nošenja, oblikovanja, povezivanja, ujedinjavanja itd. Logos svijeta čovjek odčitava u riječi u koju znanstveno, umjetnički ili religiozno – vjeruje. Stvoren od riječi i u riječi, čovjek je biće riječi kao simbola kojim stvara nove svjetove.¹⁰

»Idea stvaranja, prije svog estetičkog horizonta, obitavala je u svijetu teološkog objašnjavanja nastanka svijeta i čovjeka. Posebno mjesto u tom procesu božjeg stvaranja ima upravo riječ. Još od Veda.«¹¹

Što znači ta snaga Božje riječi? Što se njome sugerira i što ona simbolizira?

Riječ božja unosit će kroz tisućljeća snagu u tijela i duše onih koji u tu Božju riječ vjeruju. Ali što ako snaga Objava velikim dijelom i počiva na vjeri u riječ objave u kojoj se kaže da je riječju Bog stvorio svijet?¹²

1

»Grčka riječ za ‘jezike’ doslovno znači ‘govorni jezik’.« Vidi: Josip Lončar, »Dar govora u drugim jezicima«, *Rastimo u Gospodinu*. Dostupno na: <https://rastimougospodinu.com/dar-govora-u-drugim-jezicima/> (pristupljeno 10. 9. 2017.).

2

Pritom se misli na židovstvo, kršćanstvo i islam. Početna je teza ovog teksta da će raspon od gotovo 1500 godina (od početka pisanja Starog zavjeta do dovršetka Kur’ana) značiti malo ili gotovo ništa u odnosu na utjecaj koji su imali rukopis i knjiga, kao mediji objave, odnosno da su vremena usmenosti (novim tehničkim sredstvom) sabrana u obliku pisma i knjige bili kraj jedne i početak nove ere. Istovremeno, logičnim se postavlja pitanje što od objava ‘pripada’ Bogu, a što tehnici koja je dominirala vremenom.

3

Podsjećajući na jedinstvo svih religija, Schelling želi u ‘dovršenoj povijesti bogova’ prepoznati ranije stadije. U tom kontekstu interpretira liniju koja ide od Krona do Isusa. Među ostalim piše: »Neporecivo je da su Kronu bila žrtvovana djeca, među njima prvenstveno dječaci, a opet među njima prvenstveno prvorodeni sinovi, pače sinovi jedinci. Osobito je u vremenima javnih nesreća i snažne opće nevolje na žrtvu prinošen najvredniji, prvi sin, pa čak i sin kraljeva.« Vidi: Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Filozofija mitologije*, sv. 2, preveo Damir Barbarić, Demetra, Zagreb 1997., str. 256.

4

Vidjeti odgovor Tome Akvinskog na njegovo pitanje je li za obnovu ljudskog roda bilo nužno da se Božja riječ utjelovi: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, preveo i izabrao Tomo Vereš, Globus, Zagreb 1981., str. 289.

5

Ernst Kasirer [Ernst Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika. Knj. 2: Mitsko mišljenje*, prevela Olga Kostrešević, Dnevnik, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1985., str. 36.

6

U tom je kontekstu interesantno Cassirerovo skretanje pozornosti na egipatsku magijsku misao koja je smatrala da je i prvi bog stvoren iz vlastitog imena. Jedna od priča govori o Izidi koja je lukavstvom otkrila ime boga sunca i tim otkrićem stekla vlast nad svim bogovima. Vidi: E. Kasirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, str. 52–53.

7

»Kraljevi su nekada bili sinovi bogova koji su ih slali na zemlju s lozom i kukuruzom;

danas su predsjednici stvorenja televizije koja su sišla na mitski ekran između margarina i proždrljivih enzima. Ali mi bar počinjemo spoznavati da živimo među znakovima i shvaćamo njihovu prirodu i moć. Ova semioleška svijest mogla bi, sutra, postati glavni jamac naše slobode.« Vidi: Pjer Giro [Pierre Guiraud], *Semiologija*, prevela s francuskog Mira Vuković, Prosveta, Beograd 1983., str. 113–114.

8

Rahner upravo u tom smjeru i traži i nalazi odgovor: »Univerzalna povijest spasenja, koja kao kategorijalno posredovanje čovjekove nadnaravne transcendentalnosti koezistira sa svjetskom poviješću ujedno je i povijest objave koja je zato koekestenzivna s čitavom poviješću svijeta spasenja.« Vidi: Karl Rahner, *Temelji kršćanske vjere: uvod u pojam kršćanstva*, preveo Željko Pavić, Ex libris, Rijeka 2007., str. 192.

9

Jürgen Moltmann, *Teologija nade. Istraživanja o temeljenju i posljedicama kršćanske eshatologije*, preveo Željko Pavić, Ex libris, Rijeka 2008., str. 48.

10

Interpretirajući u svojoj *Filozofiji povijesti* »prvi povijesni narod«, Perzijance, odnosno njihovu staru religiju, Hegel bilježi: »Što je čista misao? Ona koja se odnosi na početak stvari. Što je čista riječ? Riječ Ormuzd (riječ je tako personificirana i znači živi duh cijelog objavljenja Ormuzdova).« Vidi: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti*, preveo Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb 1966., str. 188.

11

»Za religiju Vede duhovna snaga riječi predstavlja jedan od osnovnih motiva iz kojih se ona budi: sveta riječ je ono što u upotrebi znalca, svećenika, postaje gospodar nad svim bivstvujućim, nad bogovima i ljudima. Već se u Rigvedi gospodar riječi poistovjećuje sa silom koja sve održava, sa Somom, i označava kao onaj koji ima moć da zapovijeda nad svim. Jer u osnovi ljudskog govora, koji nastaje i nestaje, leži vječan i neprolazan govor, nebeska Vak.« Vidi: Ernst Kasirer [Ernst Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika. Dio I: Jezik*, prevela Olga Kostrešević, Dnevnik, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1985., str. 62.

12

Možda kao element mozaika može poslužiti i sljedeći uvid u razlike u prijevodu s grčkog jezika: »Drugo, dobro je znati što ustvari

Kad govorimo o stvaranju ne možemo dakle zaobići govor o stvaranju pomoću riječi, onom obliku stvaranja koji najavljuje civilizaciju riječi – vrijeme u kojemu ćemo biti po onome što možemo i znamo iskazati riječima (koje će stvarati kulturu, znanost, običaje, pravo itd.). Koja je poruka Objave o tome da je stvaralačka snaga Božja upravo pomoću Riječi uspostavila svijet kakav vidimo danas? Je li to pitanje povezano s pitanjem: kako dati/osigurati snagu Božjoj riječi? Jedan od načina svakako je u tome da ta riječ stvara iz ničega svojim imenovanjem. Ono u što se treba vjerovati stvaralačko je ishodište, odnosno medij stvaranja svijeta u kojemu čovjek živi da bi slavio to stvaranje i tu riječ.

Čarolija riječi, slike i pisma, piše Cassirer, osnovni je sastavni dio magijskog pogleda na svijet,¹³ ali je jednako tako i sastavni dio religijskog horizonta – riječ Božja upućuje i na opasnost izgovaranja nepotrebnih, loših, zlih, neistinitih riječi. Čovjek će biti kažnjen utoliko ukoliko u svojim pokušajima stvaranja pomoću riječi prijeđe granicu i upusti se u prazninu bezbožnog igranja riječima kao nečim izvanjskim i slučajnim. Snaga riječi, nekad veća od snage slika, bila je na neki način rezervirana za stvaralački čin objave.

Kad se u Knjizi mudrosti zabilježi »riječju svojom stvoriti svemir«, onda to znači riječi kao takvoj dati dimenziju koja beskrajno nadilazi uobičajeno ljudsko značenje. Riječ bi u tom smislu bila *medij oblikovanja svijeta*, aktivno sredstvo uspostavljanja nečega iz ničega, odnosno realiziranja Božje volje, Bog sam koji se Objavom pretvorio u riječ.¹⁴ U Riječ vjerujemo, nju živimo, Riječ jesmo.¹⁵

2.

Pisana je riječ vidljiv glas. Tehnika pisanja je tehnika činjenja glasa vidljivim. Pisana riječ (pismo) je objava glasa kao onoga što je i unutarnje i vanjsko. Pisana riječ je objava. Objava je pisana riječ koja u sebi sabire vjeru mitskih vremena u jedinstvo riječi i stvari, imena i biti, riječi i magije, unutarnjeg i vanjskoga svijeta. Element usmenosti je priča. Metaforičnost¹⁶ slika objavom usmenih predaja postaje objava priča. Dublji smisao može, ali i ne mora više biti prisutan. Ono sveto više nije sadržano u poruci (kojoj je služila priča), nego u samoj priči koja je postala sveta poruka. Povremeno bi se javila učenja koja su upozoravala na hipnotiziranost sredstvom kojim se sveto pokušava zahvatiti i učiniti prisutnim. Tako je, primjerice, u islamskoj Španjolskoj židovski mislilac i mistik Zohar smatrao da su priče u Thori samo »haljine kojima se ona pokriva«.¹⁷

Interesantno je da se ideja o hipnotiziranosti određenim tehničkim sredstvom može pozvati i na mističku tradiciju Kabale, konkretno *Knjige blještavila* (Sepher a-Zohar), gdje se tvrdi da slova samo

»... služe za to da se probijemo u čistu misao, u prazninu, što postizemo nekom vrstom sasvim intelektualne hipnoze, mentalne askeze, 'gimnastike' kojoj slova služe kao sprave. Još i više, ta slova kabalistima znače nešto drugo, imaju drukčiji smisao, jer oni božanski jezik smatraju dubokom zbiljom: sve stvari opstojе samo u onom omjeru u kojemu su one sudionici u božanskom imenu, očitovanome u svemu stvorenome kome je to Ime skriveni supstrat.«¹⁸

I Filon Aleksandrijski, židovski pisac i helenist (30. g. p.n.e. – 40. g. n.e.), pozivao je na takvo čitanje svetih spisa koje se neće zadržati na slici ili priči. Svako bi čitanje, prema njemu, trebalo biti otkrivanje onog unutarnjega koje je prikriveno riječima i slikama. Tako se u njegovoj interpretaciji Eva pojavljuje kao simbol osjetilne percepcije, koja je opasna jer iskrivljuje spoznavaju.¹⁹ Eva je, dakle, simbol. Na njenu nesreću bilo joj je suđeno živjeti ulogu koju

je simbolizirala. Žena je po toj interpretaciji nepravedno osuđena biti nižim bićem kroz gotovo cijelu povijest nakon objave u kojoj je bila simbolom za ono čulno, osjetilno, za ono što svi posjedujemo, i muškarci i žene.

Kada Bog kaže Abrahamu »Idi iz zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog, u krajeve koje ću ti pokazati« (Post 12,1), to može značiti mnogo toga:

»Ostavljanje se, kaže Filon, očituje u tri sfere: u zemlji koja simbolizira tijelo, zavičaju koji je simbol osjeta, domu očinskome kao znaku za intelekt i njegova očitovanja upotrebom glasova i riječi. Ostavite tijelo, osjetilnost i um – to iziskuje od čovjeka da svemu tome bude stranac kako bi uživao život blaženstva. Čovjek vođen ljubavlju za bezvremeno neće se vezati uz osjetilno i uz smrtno, on želi 'otići u istinski očinsku zemlju, u zemlju posvećene Riječi'.« (*De migratione Abrahami* 28)²⁰

Osjetilno i smrtno vezano je uz običnu, svagdašnju riječ. Biti u mreži riječi znači biti uhvaćen u horizont osjetilnosti. Krajevi koje Bog želi otkriti čovjeku nisu izvan čovjeka samoga. No za razumijevanje toga potrebno je razumijevanje koje se neće zaustaviti na površnom izvanjskom značenju riječi. Tu se s pravom može postaviti pitanje jesu li onda riječi uopće prvi medij komuniciranja s Bogom? Ako posvećena riječ znači nešto drugo, nešto do čega dolazimo oslobađajući se tijela, osjeta, znakova i simbola, onda bi posvećena riječ mogla biti samo ona koja ne silazi s drveta spoznaje, riječ koja ne zavodi, koja neće razviti idolopoklonike, riječ koja ne stvara slike i priče, riječ koju možemo osjetiti tek kad se distanciramo od ovoga svijeta, kada kao

znači odsustvo člana ispred riječi Theos u Iv 1:1.« Vidi: Nada Horak-Williams, *Grčki jezik Novoga Zavjeta: početnica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1999., str. 33. »Čitamo pravilo da ispred nominativa koji ima ulogu predikata u rečenici obično ne stoji član. To znači da postojanje člana ispred riječi Logos (Riječ), a ne postojanje ispred riječi Theos (Bog), govori da je Logos subjekat, a Theos predikat (imenski). Tako bi ispravan prijevod glasio: 'Riječ bijaše Bog', umjesto 'Bog bijaše Riječ'. Dakle, član nam ovdje pokazuje tko je subjekat, a ne određuje je li netko Bog ili nije.« Vidi: Aleksandar Trajkovski, *Sveto Trojstvo. Šta nam Biblija kaže o Trojstvu?*, Novi Travnik 2005.; citirano prema: »Ivan 1:1 – Riječ bijaše Bog ili bog?«, *Svjedoci*. Dostupno na: <http://www.svjedoci.net/index.php?fnc=Art&aid=D06-Iv1-1> (pristupljeno 10. 9. 2017.).

13

E. Kasirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, knj. 1, str. 36.

14

Interesantno je usporediti osjećaje i iskaze suvremenih znanstvenika kada im se s nekim novim otkrićem otvore čitavi novi svjetovi istraživanja, a povremeno i neki novi svemir. Nova spoznaja, koja ide pod ruku s imenovanjem (uzdizanjem do razine pojma), istovremeno donosi i spoznaju svojevrsnog uspostavljanja nekog novog svemira.

15

Goetheov Faust nije se složio: »Tu piše: 'U početku bijaše RIJEČ!' – Već zapeh! Pomoć nužna mi je već! – Toliko RIJEČ ne vrijedi,

nema zбора, – Drugačije to prevesti se mora (...).« Slijede stihovi kojima se iskušavaju pojmovi 'smisla' i 'sile' na mjestu 'riječi', da bi se pjesnik na kraju odlučio za 'čin'. Vidi: Johann Wolfgang Goethe, *Faust: tragedija*, preveo Tito Strozzi, Matica hrvatska, Zora, Zagreb 1970., str. 59.

16

Toma Akvinski, govoreći o metaforičnosti i suznačjima u Svetom pismu, među ostalim kaže: »Autor Svetog pisma je Bog (...).« Zalažući se za mogućnost metaforičnosti i više značenja iskaza u Svetom pismu (pa i pozivajući se na XII knjigu Augustinovih *Ispovijesti*), Toma Akvinski ne govori o jeziku koji bi bio Bogom nadahnut, o knjigama obdarenim Božjom snagom ili Božjom riječju inspiriranom ljudskom riječi. On govori o Svetom pismu kao Božjem djelu, djelu kojega je Bog kao autor pisao, govorio, sugerirao kroz stoljeća, pa gotovo i tisućljeća. Vidi: T. Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 166.

17

Marie-Madeleine Davy, *Enciklopedija mistika*, preveli Milivoj Mezulić i dr., Naprijed, Zagreb 1990., str. 165.

18

Ibid., str. 163.

19

Ibid., str. 149

20

Ibid., str. 155.

kakav stranac, pustinjač, monah, oslušujemo i prepoznamo poruke koje odzvanjaju u nama, a nisu iskazane riječima.

Nove mogućnosti razumijevanja nude autori koji objavu vide kao najavu spasenja ili nade, gdje se naglasak stavlja upravo na spasenju i nadi, odnosno povijesnosti u kojoj se to realizira.²¹ Bog tako (prema svjedočenjima onih koji su ga čuli) može biti onaj koji govori kao lahor, oluja ili onaj koji naprosto prosvjetli prostor (visoravan ili hram). Čovjek je taj koji krivo prevede pa, na primjer poput Michelangela, obasjano lice Mojsija predstavi rogovima.²²

Drvo spoznaje može značiti mnogo toga. Među ostalim, to može biti upozorenje da se slovima, znakovima, simbolima i znanjem ne može prodrijeti do stvaralačke energije Boga. Može, primjerice, značiti da je Bog imenovao stvari i pomogao ljudima u snalaženju u svijetu otkrivši mu tajnu imena predmeta, stvari, svega postojećega. No odaslao je i upozorenje da nije spoznaja ta kojom će čovjek s njim komunicirati. Tisuću godina stvaranja Staroga zavjeta dovoljno je vremena za nesporazume i nerazumijevanja. Božja riječ je mogla biti mijenjana, doradivana, interpretirana, oblikovana, krivo razumljena ili potpuno pogrešno prosljeđivana.

Sve svete knjige po svojoj su strukturi priče. One slovima, znakovima i simbolima pokušavaju prenositi i pronositi savjete, zakone, dobra iskustva, moralne poduke. No ako je Božja riječ zapravo vjera u medij riječi (kao što je nacionalizam snažno zaživio tek s tiskanom riječi, koja je vrijedila u određenim granicama), ako je dakle Nadnaravno (a nitko od nas o tome ništa ne zna) – s neku drugu stranu slova, znakova, riječi ili simbola, priča ili pjesama, onda je na djelu još jedan od ljudskih promašaja, još jedno zamjenjivanje sadržaja i tehnike. U ovom slučaju, svemoć tehnike riječi i pisma i Sveto pismo kao tehnikom riječi i pisma zabilježeni dokument kojemu su vrijeme i hijerarhije dali uvjerljivost. Je li medij objave riječ (tako bliska usmenom pripovijedanju priča) ili je medij objave nešto što je čovjek iščitavao/osjećao iz svojih vizija nakon susreta s Nadnaravnim?

I za islam, odnosno muslimane stvari su jasne:

»Sami Kur'an jest... Riječ Božja (*Kalam Allah*). I Muhamed je, također, bio nepokolebljivo uvjeren da je primalac Objave od Boga, od Onoga koji je potpuno 'Onostran'. Taj 'Onostrani' putem nekog kanala 'diktirao' je Kur'an s apsolutnim autoritetom. Glas iz dubine života govorio je jasno, nepogrešivo i autoritativno.«²³

Ili, kako se to kaže u oksfordskoj historiji islama kada se govori o Muhamedovim povlačenjima u osamu:

»Za vrijeme jednog od takvih perioda osame, oko 610. godine, doživio je religiozna iskustva u obliku vizija i zvukova, koja su mu bila predstavljena kao Božja objava. Ti doživljaji su ga u početku toliko plašili da je tražio utjehu kod svoje prve žene Hatidže, ali vizije su mu se i dalje javljale i Muhammed je postepeno počeo prihvaćati njihovu poruku i svoju ulogu Božjeg glasnika. Objava koju je Muhammed primio u usmenom obliku kasnije je sabrana u Kur'an, svetu knjigu muslimana. Za Muhammeda i za sve one koji slijede njegovu poruku Kur'an doslovno predstavlja govor samog Boga, vječnu Božju riječ.«²⁴

3.

Zašto čovjek misli da mu je jezik potreban za komuniciranje s Bogom? Odgovor na ovo pitanje vodi nas u prošlost, kroz vremena tijekom kojih je medij riječi hipnotički skretao ljudsku pozornost na sebe, na način na koji je medij selfija zarobio današnjeg čovjeka, na način na koji je televizijski program hipnotički upravljao političkim zajednicama od sredine prošloga stoljeća, na

način na koji je radijski program inicirao velike političke potrese svojom mogućnošću trenutnog informiranja/manipuliranja velikog broja slušatelja.

Riječ je bila prvo veliko otkriće, bila je – čudo. Oblikovanjem riječi razvijena je tehnika za osvajanje svijeta i njegovo preoblikovanje, upravljanje ljudima i procesima, za razumijevanje načina na koji je Bog stvarao svijet. A zapravo, pronađen je medij; pronađeno je oruđe koje će odrediti svog pronalazača. Izgovoriti artikuliranu poruku posredstvom ljudskoga glasa značilo je ulazak u svijet riječi. Nova tehnika *lexisa* najavljivala je svijet kao leksikografski stroj. Pojava pisma riječ je učinila vidljivom. Pismo koje je riječ učinilo vidljivom sveto je pismo (kako su ga Grci i nazvali – *Αγία Γραφή*). Grci su promatrali nebo, gromove, oblake oluje, zvijezde, vulkane, zemljotrese, poplave, epidemije. Osluškivanje božanskoga bilo je zapravo samoosluškivanje ljudskoga u nastajanju.

Riječ je bila sredstvo magijskog pripitomljavanja svijeta, ono na temelju čega se ljudska vrsta nametnula ostalim živim bićima, samim tim bila je zakon! Zakon koji je mogao vrijediti jedino ako vrijedi za sve, a za sve je mogao vrijediti jedino ako je božanskog karaktera. Ponavljanjem određenih riječi čovjek se mogao dovesti u duševna stanja za koja mu se činilo da nadilaze stvarnost. Temelj svih religija svijeta ponavljanje je riječi i rečenica koje bi čovjeka mogle uzdići do razine samospoznajnog odnosa prema Bogu, odnosno do razine samospoznaje apsoluta kroz čovjekovo religijsko ponavljanje. Otisak stope pratio se ponavljanjem riječi.²⁵

4.

S Aristotelom, Bog postaje mišljenje mišljenja. Prije njega, filozofi razvijaju mističke zajednice (poput one Pitagorejaca) u kojima su se ljubitelji mudrosti asketskim životom pripremali za smrt. Slijedili su hijerarhiju svoje škole kao oblik hijerarhije orfičkoga bratstva, misterija koje su ‘prevodili’ u filozofijski svjetovni oblik (duhovno očišćenje i sjećanje postali su tako oblici spoznaje). Život je bio oblik divinizacije. Sam je Pitagora bio predstavljan poput dolazećeg Isusa Krista, kao »utjelovljeno božanstvo, *daimon* (genij posrednik)«. ²⁶ Pitagorejska škola koja se probila do pranačela broja bila je mistička zajedni-

21

Riječ je o ‘progresivnoj objavi’, objavi koja se progresivno ispunjava: »... iz čega slijedi da se božanska objava postupno, putem dijalektike događaja i riječi vrši u redosljedu prethodno nagoviještenih zgoda koje su se već dogodile, te da se kreće prema kraju, u kojemu i sama biva ispunjena.« Vidi: J. Moltmann, *Teologija nade*, str. 82.

22

Niko Bilić, »Mistična objava Mojsiju (Izl 34)«, *Fakultet filozofije i religijskih znanosti*. Dostupno na: <http://amdg.ffrz.hr/izl34.htm> (pristupljeno 10. 9. 2017.).

23

Fazlur Rahman, *Islam*, preveo Nedžad Grabus, Tugra, Sarajevo 2005., str. 78.

24

John L. Esposito (ur.), *Oksfordska historija islama*, preveli Ahmet Alibašić i dr., Selsebit, Živinice 2005., str. 20.

25

Riječ je bila sredstvo arhiviranja iskustva. Prve baze podataka razvile su se u umu čovjeka koji je imenovao stvari oko sebe. Otuda ne čudi što je grčki sinonim za riječ zapravo logos koji, uz mnoga druga značenja, ima dva osnovna (izvedena iz glagola *legein*: skupiti i imenovati; prikupljanje iskustava, uspostava mreže riječi kojom se imenuje svijet oko sebe najavljen je logosom koji je istovremeno i red, um, govor, načelo, smisao itd.). Logos je u početku bio sve. U početku bijaše Logos.

26

M.-M. Davy, *Enciklopedija mistika*, str. 81.

ca u kojoj su se ljudi, askezom, šutnjom, poštovanjem hijerarhije, pa i vegetarijanstvom – pripremali za smrt. Pitagorejci su pronalazili ono božansko u sebi. Sedam grčkih mudraca koji su najavili ljubav prema mudrosti sastajali su se u Delfima. Proročanstva, misterij i filozofija bili su horizonti razumijevanja njihovih poruka. S vremenom je pobijedila filozofijska interpretacija pa tako *Spoznaj samoga sebe* gubi svoju mističku dimenziju.

Kazalište je u tom svijetu bilo sredstvo očišćenja gledateljstva za protok božanske energije. Učinkovitost katarze nije se odnosila na izvanjske zaplete i dramaturgiju zapleta i raspleta. Katarza je bila svojevrsno (danas bi netko rekao) čišćenje čakri. Svemir je bilo kazalište u kojemu mogli pratiti sukob nebeskog i materijalnog, prateći i jedno i drugo u čovjeku samom. Čovjek je bio »mjera svih stvari«, ali jednako tako Protagorinom formulacijom – »nebeska biljka«.²⁷

U korijenu riječi misterij u grčkom jeziku oznaka je onoga koji ima zatvorena usta, ali i samo zatvaranje usta. Riječ je označavala inicijaciju u mističke dubine. Šutnja je bila put do spajanja s onim božanskim u svijetu i nama samima. Kasnije interpretacije ogoljuju tu namjeru i daju joj isključivo svjetovnu dimenziju: *kako znaš slušati znat ćeš tako i toliko i govoriti*. No ono bitno što je sadržano u grčkom jeziku poruka je koja pomaže probiti se do biti odnosa jezika mistike i jezika teo-filozofije i buduće znanosti i praktičnih umijeća.

Sve su religije manje više okamine²⁸ istinske vjere zabilježene u materijalu kojim se ta vjera željela ostaviti vremenu koje je dolazilo – fosilni ostaci medija u kojima su bilježene. Poput ljubavi koja se naizgled učvršćuje brakom, poslovnog poštenja koje se potvrđuje ugovorom ili ljepote trenutka koje se iz želje za pamćenjem i produženjem pretvara u riječ, sliku, priču – i vjera se kao medij jedinstva čovjeka i stvoritelja svjetova utiskivala u riječ, glinenu ploču, kamen, na papir, između korica knjige itd. Uzimala je oblik priče, utiskivala se u jezik, skretala pozornost na ono neizrecivo.

Medij vjere nije riječ, nego tišina i ono što tišina otvara.

5.

Starim se Grcima činilo kako se priroda voli prikrivati. Leibniz je pak vjerovao kako priroda ipak voli otkrivati svoje tajne i činiti ih vidljivim. John Locke je upravo jezik smatrao ključnim sredstvom u kojemu se ono prirodno zrcali u duhovnome i čini nam se bjelodanim. Tako je duh isto što i dah, a pojmovi poput dohvatiti, predočiti i sl. proizvod su sučeljavanja čovjeka s predmetnim svijetom. U temeljima, dakle, svih odnosa koji nadilaze osjetilne, smatra Locke, leže pojmovi, termini, riječi koji su oznake za nešto predmetnuto, odnosno za neki osjetilni odnos. Teološko ili sociološko razumijevanje Božje objave ovdje se promatra filozofsko-medijski ili medio-loški. Imajući na umu mukotrpano napredovanje ljudske misli s paralelnim napredovanjem jezika kao takvoga, paralelnost razvoja grčke logike i grčke gramatike, tisuću godina otkrivanja istine Staroga zavjeta te stotine godina bilježenja Novog zavjeta i Kur'ana – ne možemo, imajući na umu milijarde svjetlosnih godina prostora i milijarde godina koje su Bogu bili na raspolaganju, ne postaviti pitanje vremena trenutka i posebno jezika kojim se Bog objavljuje čovjeku.

Jezik poput DNK nosi u sebi misterijske, magijske i mitske sadržaje religije. Jezik je kao takav detektor napredovanja religijske svijesti od prvih ljudskih samoosjećaja izgubljenosti u predmetnom svijetu do religijskih objava jedno-božjih religija. Religijska se svijest u povijesti kreće od magijske vjere u riječ

(blisku stvari) do vjere u riječ objave. Dokopati se nečijeg imena nekada je značilo zadobiti moć nad njim. Posredovati božju riječ Objave nerijetko je u povijesti čovječanstva značilo zadobiti licencu moći nad onima koji u tu riječ nisu bili upućeni. Već je u Vedama riječ koju upotrebljavaju svećenici riječ na temelju koje se postaje gospodarem. Već se u Rigvedi, bilježi Cassirer, gospodar riječi, kao onaj poistovjećuje »sa silom koja sve održava«, »koji ima moć zapovijedanja nad svim«.²⁹

Prema Suvremenoj katoličkoj enciklopediji *Objavu* treba razumjeti kao 'inicijativu', 'samootkrivanje', 'niz istina za naše spasenje', 'samopriopćavanje', 'obećanje', 'samootkrivenje Boga', 'dar' i 'zapovijed da činimo istinu'.³⁰ Religiozni govor je, prema ovoj enciklopediji, uvijek simboličan i metaforičan. Razlog je u mediju iskazivanja vjere koja je zapravo odgovor na objavu:

»Um tom ljudskom odgovoru (vjeri) primarni jezični nositelji događaja objave najčešće su srodniji poeziji nego preciznoj prozi, jer jezik dostiže svoje najviše mogućnosti upravo u pjesničkom načinu izražavanja.«³¹

Model samootkrivenja Boga je događaj. Događaj je sugestivniji ako se kroz naraciju ili zgodu uobliči u pripovijest:

»Pripovijetka ima prvenstvo u izražavanju objave upravo stoga što je ta vrsta izraza najprikladnija čovjeku kao *bitno vremenitom stvorenju*.«³²

Između poetskog i pripovjednoga smješteno je, dakle, kazivanje ne samoga Boga nego

»... ljudskog načina izražavanja Božje riječi upućene ljudima – koji je – nužno ograničen jezičnim bogatstvom onih kojima je upućena, a to jezično bogatstvo nikada nije samo privatno; ono je živa tradicija konkretne zajednice.«³³

Jezik Starog i Novog zavjeta različit je. Različiti su i pojedinih dijelovi Staroga zavjeta koji je nastajao kroz stoljeća i u različitim sredinama.³⁴ Sve to govori nam ne o jeziku nego o jezicima Objave, govori nam o svojevrsnom napredovanju religijske svijesti koja se kroz povijesna pripovijedanja, donošenje zakona ili interpretiranje događaja oblikovala u tekstove koji će kasnije biti obučeni u kodeks knjige. Na sličan način na koji je *šator sastanka* s Bo-

27

Ibid.

28

Puno blažu izjavu, ali na istom tragu, kritizirajući zatvorenost jedne (kršćanske) crkve za pitanja suvremenosti, znanosti, politike itd., izgovara i Jürgen Moltmann u knjizi *Raspeti Bog*: »Gubitak kontakta i sljepilo za stvarnost čine teologiju i crkve u rastućoj mjeri suvišnima. Mnogi napuštaju studij teologije ili župničke i svećeničke službe i svoje vjerske radove te izučavaju sociologiju, psihologiju ili revoluciju i rade u siromašnim četvrtima ovog društva jer imaju osjećaj da time više mogu doprinijeti rješavanju konflikta tog razdrto društva. Stara teologija koju su učili činila im se *poput okamine iz nekog prošlog doba*. *Fundamentalizam je okamenio bibliju u neupitni autoritet*.« [podcrtao S. A.]. Vidi: Jürgen Moltmann, *Raspeti Bog. Kristov križ kao temelj i kritika kršćanske teologije*, preveo Željko Pavić, Ex libris, Rijeka 2005., str. 16.

29

E. Kasirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika, knj. 1: Jezik*, str. 62.

30

Michael Glazier, Monika K Hellwig, *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Split 1998., str. 664–666.

31

Ibid., str. 665.

32

Ibid., str. 665.

33

Ibid.

34

O bitnim proturječjima Novog zavjeta posebno interesantno izvješćuje knjiga: Edmund Leach, D. Alan Aycok, *Strukturalističke interpretacije biblijskog mita*, prevela Gordana Slabinac, August Cesarec, Zagreb 1988.

gom (jer Mojsije se s Bogom sastajao u šatoru) prerasta u hramove kamenih pripovijesti, mjesta obreda i rituala – i religiozne pripovijesti, mitovi, zgone, zakonodavni primjeri i slično, prerastaju u petoknjižje u Objavu, koja postaje sveta. Bog se, dakle, objavljuje kroz stoljeća. Ono što se pripisivalo Mojsiju nastajalo je kroz jedno tisućljeće. Slično je i s Novim zavjetom i Kur'anom. Kako dakle i kojim jezikom govori Bog? Objava je, uči nas *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*:

»Božanska spoznaja obznanjena ljudima ili pomoću Božjeg glasa u svijesti ili – što je općenitije – pomoću nadahnute knjige kao što je npr. Biblija, Kur'an, Veda itd.«³⁵

Cassirer nudi sliku o plemenu u zaleđu Liberije gdje je postojalo vjerovanje da mladića u procesu inicijacije ubija šumski duh, ali da se mladić nakon inicijacije mladić budi za novi život – 'iznova oduhovljen'.

»Slično je i s iskustvom plemena Kurnaija iz jugoistočne Australije gdje inicijacija pretpostavlja neku vrstu magijskog sna nakon kojega se osoba budi kao 'reinkarnacija totemskog pretka i praroditelja plemena.«³⁶

Je li inicijacija mitska najava uskrsnuća?

Kad govorimo o stvaranju, ne možemo zaobići govor o stvaranju pomoću riječi, onom obliku stvaranja koji najavljuje civilizaciju riječi – vrijeme u kojemu ćemo biti po onome što možemo i znamo iskazati riječima (koje će stvarati kulturu, znanost, običaje, pravo itd.). Koja je poruka Objave o tome da je stvaralačka snaga Božja upravo pomoću Riječi uspostavila svijet kakav vidimo danas?

»Svjetlost prozva Bog dan, a tamu prozva noć.«

Govori li Objava o stvaranju ili imenovanju? Je li na djelu stvaranje iz Riječi ili oblikovanje svijesti o jezičnoj dimenziji svijeta unutar koje će se od sada živjeti? Je li Riječ ona razlika koja će čovjeka učiniti nadmoćnim u odnosu na druga živa bića na planetu? Stvara li Bog svijet ili mitski um ide prema svojim korijenima kada je uspostavljao razliku između elementarnih pojava?

Tehnika koja omogućuje neki medij dominantna je do pojave neke nove tehnike koja omogućuje novu platformu medijskog komuniciranja. Usmenost je tisućama godina bila horizontom na kojem su razvijane civilizacije pamćenja i priče. Ideologije nastale na temelju tih priča miješale su se onako kako su priče putovale preko granica i kako su se adaptirale u novim sredinama. Pamćenje je bilo tehnika arhiviranja usmene faze medijskog komuniciranja.

U odnosu na usmenost pismo je donijelo strogost, odabir, dokaz, vidljivost govora, odnosno vidljivost granica unutar kojih je vrijedilo vidljivo pismo. Zaljubljenici u usmeno pripovijedanje mogli su stoljećima dokazivati kako je pismo sredstvo zaboravljanja ili kako pisanje nikada ne može biti tako spontano i blisko čovjekovoj duhovnoj dimenziji, njegovu spontanitetu – koliko to može biti usmeno kazivanje sebe usklađeno s okolinom, doživljajem trenutka, intuicijom, pogledom sugovornika ili mase kojoj se govornik obraća. Pripovjedač je morao biti glumac, zabavljač, propovjednik, retoričar, mimičar i gestikulator, osoba koja može i zna osjetiti potrebu svoje publike.

Vjera u riječ mogla je stvoriti samo vjeru u nadnaravne sile koje su imale elemente božanskoga, ali koje su bila antropomorfna bića. Usmenost je mogla roditi samo bogove koji sudjeluju u ratovima, koji su na strani jednih ili drugih ratničkih postrojbi. Bog usmenosti element je dramaturgije koji je pomagao tkanju priče, ali i životu u neposrednoj blizini božanstava. Grčka mitologija određena je usmenim karakterom rođenja, prenošenja i doradivanja. Bogovi su mijenjali uloge, uspinjali se i padali, onako kako je to moguće

jedino u doba usmenosti. Hollywood usmenog pripovijedanja trebao je bogove Olimpa, zvijezde koje će se penjati do neba i padati u pakao.

Čudo riječi pismo je učinilo vidljivim. Izgovorena riječ za čovjeka usmenoga doba bila je zakon. Vidljiva izgovorena riječ bila je obogotvorenje duha ugrađenog u napisanu riječ. Izgovorena riječ bila je bliska melodijskoj dimenziji glazbe. Ona je bila nešto unutarnje usklađeno s pokušajima harmonijskog usklađivanja znanja, činjenica, osjećaja, ljepote i informacija o postojećem svijetu. S bogovima se razgovaralo, njima se žrtvovalo; njih se pokušavalo pridobiti na svoju stranu. Mitološka bića nisu imala svoje objave – bili su sastavni dio svakodnevnog života ljudi koji su u mitu pokušavali izmiriti svoju egzistenciju, potrebu za razumijevanjem svijeta u kojemu žive, vjeru i strah od posljedica u slučaju da ne dobiju bogove na svoju stranu. Vidljiva je riječ učinila zakon pisane riječi vidljivim. Mijene pripovijesti kroz koje se pronosila etička i običajnosna dimenzija s pisanom riječi zadobila je potrebu za riječima koje će biti standardom. To nisu mogle biti riječi koje se usmeno prenose od usta do usta i koje se mijenjaju prema potrebi ili želji slušateljstva. Riječ kao zakon u obliku pisane riječi mogla je i morala biti samo – Objava. Usmena riječ je zakon za čovjeka usmenoga doba. Pisani ‘zakon’ usmenoga doba, odnosno prijelaza u doba pisma, zakon je koji mora doći iznad zakona koji već postoji i koji je usmena riječ. Čovjek usmenosti držao se za tu riječ kao zakon, dok se nije pojavila pisana riječ kao zakon iznad zakona, kao objava zakona iznad svih ljudskih zakona.

»U magijsko-religijskom svijetu medijum i poruka stoje u simbiozi. Tablica Kurana, evanđelja ili talisman su sveti predmeti, jer je materijalni nositelj zahvaćen žarom pisma koje čuva, i to toliko da i sam postaje opasan ili spasonosan (...). Bogobojažljivi Židov ne dodiruje Thoru rukama (...). U islamskim dijelovima zapadne Afrike, muslimanski isposnici Soninke savjetuju čak bolesnicima da sa malo vode popiju i mastilo kojim je Allahova poruka, riječ, ispisana na drvenoj daščici. Kad popije tečnost u bolesniku se otjelovljuje božja riječ.«³⁷

Čovjek je biće koje ide paralelnim stazama mita i Logosa, vjere i razuma. Izmiruje neznanja vjerom onako kako oko popunjava praznine u gledanom objektu konstruirajući sliku. Vjeru oblači u ruho pojmovnih teološko-filozofijskih sustava čime uništava supstancu vjere. Sustavi pojma kao i oni simbola podijelili su vjeru na vojske vidljivo podijeljene znakovima i interpretacijama. Put je to koji vjeri daje političko-navijačku dimenziju. Istovremeno vjera će gubiti na svojoj ishodišnoj snazi, na misterijskim i mističnim dubinama koje su korijen svake ljudske civilizacije.

Svakodnevna prisutnost religijskog govora na masmedijima (uobičena u indikativnu sintagmu religijskog programa) sredstvo je obezvređenja vjere. Umjesto tišini, meditaciji i molitvi, ta prisutnost religijskog programa vodi banalizaciji, proizvodnji navijača i programiranju sljedbenika. Sve veći broj sljedbenika, međutim, ne znači i život u vjeri ili produbljanje dimenzije vjere u jednoj zajednici. Svjedoci smo odumiranja vjere kao rezultatu njene pobjede.

Je li jezik vjere televizijska slika? Pitanje je retoričko jer emitiranje sličica pred ljudskim okom dio je zavođenja koji može proizvesti samo sljedbenike

35

Andelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2000., str. 463.

36

E. Kasirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika, knj. 1: Mitsko mišljenje*, str. 162.

37

Režis Debre [Regis Debray], *Uvod u medilogiju*, prevela Marijana Ivanović, Clío, Beograd 2000., str. 48.

koji se rijetko suočavaju sami sa sobom, a samim tim i s Bogom. Ako je jezik vjere teološki sistem koji hoće biti i filozofijskim i znanstvenim, onda se vjera uzdigla do visina hijerarhijski ustrojenoga pojma koji bit vjere promašuje. Je li jezik vjere hram kameni u kojem se okupljaju sljedbenici religijskih hijerarhija? Teško jer su svi ljudi povijesti vjerovanja znali da hram vjere može biti samo u čovjeku samom. Jezik je uistinu kuća bitka. Ovisno o materijalu od kojega su građeni temelji te kuće, ona će trajati ili će se urušiti. Za kuću vjere nisu presudni temelji pojmovne objave jer je objava utemeljena na riječi samo dokaz pobjede riječi nad neposrednošću vjerskog osjećaja neiskazivog slikama i znakovima skrivenim u riječima, ma koliko ih nazivali svetima.

Čovjek nerijetko iz potrebe očuvanja ili posjedovanja trenutka, osjećaja, ljepote, posegne za kamenom, za riječi, definicijom, teorijom, teologijom, filozofijskim sistemom. Pokušavajući očuvati ljepotu i smisao koje dodirujemo samo u trenucima izgradili smo svjetove privida. U njima danas živimo. Promišljajući pitanje jezika objave nužno ulazimo u sferu mita na onaj način na koji je Eliade tvrdio da »poznavati mitove znači naučiti tajnu podrijetla stvari«.³⁸

Sead Alić

Language of Revelation

Abstract

The paper wants to interpret the recorded ways of communication between human beings and God. The approach to interpretation is mediological, that is, from the standpoint of the philosophy of media. It intends to ask the question about language, the medium of communication between human beings and God, and discover a reason why and how did God communicate with humans. Did that define the history of human's belief and does it represents a form of foundation for religions of the Book? Contemporary tendencies of religious hierarchies to shift towards the political place a doubt on faith founded on language. A medium of communication with God puts into question the conceptualization as a form of self-knowing the absolute. Is language a side-track in human communication with God? What are the consequences of accepting a language as a form of communication with the God Almighty?

Key words

God, Revelation, technology, media, philosophy, theology, language

38

Mircea Eliade, *Aspekti mita*, prevela Nataša Pejović, Demetra, Zagreb 2004., str. 15.